

Vänersborgs tingsrätt, Mark- och miljödomstolen
Box 1070
462 28 VÄNERSBORG

Till
Svea hovrätt, Mark- och miljööverdomstolen

Överklagande av Vänersborgs tingsrätt, Mark- och miljödomstolens dom 2014-02-21, mål nr M 2623-13 avseende tillstånd till sand- och grustäkt på fastigheterna Lidköping Råda Prästbol 1:7, Råda 14:4 och 18:1

Mark- och miljödomstolen har i rubricerade dom lämnat Rådasand AB tillstånd till täktverksamhet i enlighet med tidigare beslut 2013-06-13 i ärende nr 551-2341-2012 av Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Miljöprövningsdelegationen, dock med tillägg av två nya villkor nr 16 och 17.

Yrkanden

Skaraborgs Naturskyddsförening yrkar:

1. I första hand att Mark- och miljööverdomstolen upphäver Mark- och miljödomstolens dom och avslår Rådasands ansökan om fortsatt täktverksamhet till förmån för långsiktigt säkrad vattenförsörjning.
2. I andra hand att Mark- och miljööverdomstolen ändrar Mark- och miljödomstolens dom och lämnar Rådasand tillstånd till fortsatt täktverksamhet under 2 år med täktbotten minst 6 meter över högsta naturliga grundvattenyta samt att 6-meterskravet ska gälla hela täktområdet, även tidigare utbrutna delar.
3. att Mark- och miljööverdomstolen håller muntlig förhandling med syn i målet.
4. att Mark- och miljööverdomstolen avslår eventuellt tillkommande yrkande från Rådasand AB om verkställighetstillstånd.

Skäl för prövningstillstånd

Skaraborgs Naturskyddsförening hävdar att det finns skäl för prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen enligt samtliga fyra föreskrivna grunder:

1. Det finns anledning att betvivla riktigheten i Mark- och miljödomstolens dom med avseende på de tillagda villkoren nr 16 och 17, eftersom villkoren innebär opreciserade krav och att uppfyllandet av villkoren därför inte går att verifiera.
2. Prövningstillstånd erfordras för att Mark- och Miljööverdomstolen skall kunna klargöra riktigheten i Mark- och miljödomstolens slut med avseende på villkoren för eventuell fortsatt täktverksamhet, framför allt med hänsyn till de av Mark- och miljödomstolen tillagda villkoren nr 16 och 17, vilka är oklara som framgår av punkt 1.

3. Det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att avvägningen klargörs mellan å ena sidan kortsiktig sand- och grustäkt och å andra sidan behovet av långsiktigt säkrad vattenförsörjning i fall som det aktuella i Råda, inte minst med beaktande av tidigare domar i motsatt riktning avseende liknande förutsättningar i Gråbo och Östad.
4. Det finns synnerligt skäl att pröva överklagandet med hänsyn till att en stor opinion i Lidköpings kommun motsätter sig fortsatt sand- och grustäkt och att Lidköpings kommuns inställning i frågan som representant för kommunens invånare är oklar.

De tillagda villkoren för det givna tillståndet

Mark- och miljödomstolen anger i det tillagda villkor 16 ett krav på minst 3 meters omättad zon vid pågående infiltration. Orsaken till angivandet av 3 meter kan vara att denna mäktighet nämns av Lars Rosén och Per-Olof Johansson i Rådasands inläga 2013-10-30 (aktbilaga 32) till Mark- och miljödomstolen.

Det är anmärkningsvärt att Mark- och miljödomstolen på detta sätt anger nivån för täktbotten utgående från en verksamhet (infiltration) som varken är pågående eller ens utredd. Däremot förutsätter Mark- och miljödomstolen uppenbarligen att Lidköpings kommun skall kunna avgöra frågan, dock utan krav på att kommunen tydligt ålägga att utreda närmare. Om kommunen inte kan tillhandahålla underlag avseende grundvattennivå i samband med infiltration och vilka material som kan vara lämpliga för uppbyggnad av infiltrationsområden är villkoret omöjligt att uppfylla och verifiera.

Som närmare framgår nedan finns vidare inget rimligt stöd för så liten mäktighet som 3 meter ens vid tilltäkt pågående infiltration. SGU har angivit önskvärd mäktighet vara 4-6 meter, varför 6 meter borde väljas med ledning av försiktighetsprincipen.

Villkor 17 ålägger Rådasand att behålla så stora mängder lämpligt material för infiltration att villkor 16 uppfylls. Hur ”lämpligt” material skall definieras och verifieras anges inte. Eftersom uppfyllandet av villkor 16 dessutom kan komma att vara omöjligt att uppfylla och verifiera gäller följaktligen samma förhållanden villkor 17.

Sammanfattningsvis innebär Mark- och miljödomstolens båda tillagda villkor att domen saknar riktighet.

Avvägning mellan intressena för materialtäkt och vattenförsörjning

Skaraborgs Naturskyddsförening konstaterar att den ifrågasatta täktverksamheten i Råda ås i första hand bör värderas utifrån två grundläggande aspekter:

1. Sandens användning i gjuteriverksamhet.
2. Möjligheten att utvinna grundvatten i Råda ås.

Skaraborgs Naturskyddsförening anser övergripande att

- Gjuteriverksamhet kan bedrivas utan utnyttjande av sand från Råda ås.
- Fortsatt täktverksamhet inskränker avsevärt utvinning av grundvatten i Råda ås nu och i framtiden.

Råda ås är den enda betydande grundvattentillgång som kan utnyttjas för vattenförsörjningen i Lidköping och i en betydande kringliggande region. Förutsättningarna för utvinning av grundvatten ur Råda ås, speciellt i samband med infiltration, utvecklas vidare i ett separat avsnitt nedan.

Enligt 3 kap 1 § i miljöbalken skall mark- och vattenområden användas för de ändamål för vilka de är mest lämpade. Miljöbalkens 9 kap. 6b § anger följande beträffande när naturgrus inte får utsättas för materialtäkt.

En täkt av naturgrus får inte komma till stånd om

- 1. det med hänsyn till det avsedda användningsområdet är ekonomiskt och tekniskt rimligt att använda ett annat material,*
- 2. naturgrusförekomsten är betydelsefull för nuvarande och framtida dricksvattenförsörjning, eller*
- 3. naturgrusförekomsten utgör en värdefull natur- eller kulturmiljö.*

Lagen ger sålunda grundvattenintresset entydigt företräde framför grustäktsintresset, när det är fråga om naturgrusförekomster av betydelse för nuvarande och framtida dricksvattenförsörjning. Fortsatt täkt av sand och grus i Råda ås inskränker uppenbart möjligheten att utnyttja området för storskalig grundvattenutvinning.

Vänersborgs tingsrätt, Miljödomstolen har i två domar daterade 2011-02-02 upphävt länsstyrelsens beslut om att tillåta fortsatt grustäkt i två grusavlagringar med betydande grundvattentillgångar. Dessa domar gällde Gråbodeltat (mål M 3164-09) och Östaddeltat (mål M 1995-10), båda i Lerums kommun och identifierade som regionala grundvattentillgångar för Göteborgsregionen. Båda domarna överklagades till Svea hovrätt, Miljööverdomstolen, vilken emellertid inte gav prövningstillstånd och därmed fastställdes Miljödomstolens avgöranden att inte tillåta fortsatt grustäkt. Domarna måste därför anses vara prejudicerande.

Gråbodeltat och Östaddeltat är i likhet med Råda ås stora och delvis geologiskt komplexa grusavlagringar, där grustäkt ägt rum tidigare. Gemensamma förutsättningar är även betydande potential för grundvattenutvinning, framför allt med infiltration av ytvatten. För Gråbodeltat och Östaddeltat skulle ytvatten från sjön Mjörn kunna utnyttjas, även om ytvattentillgången är begränsad. Ytvatten till Råda ås kan tas från Väneren, vars vattentillgång för detta ändamål måste betraktas som obegränsad.

Följande två avsnitt från domen avseende Östaddeltat belyser Miljödomstolens domskäl:

”Under hundratals år har isälvsmaterial bestående av sand, grus och sten (i fortsättningen kallat naturgrus eller grusavlagringar) använts för att bygga upp samhället - vägar, järnvägar, hus och broar. Efterhand har behovet av dricksvatten alltmer konkurrerat med behovet av byggnadsmaterial om det kvarvarande naturgruset. Det grundvatten som finns i grusavlagringarna har blivit allt mer intressant som alternativ till ytvatten, både av miljö- och kvalitetsskäl men även av ekonomiska orsaker. Förutom att använda det naturligt bildade grundvattnet, kan grusavlagringarna också användas för konstgjord grundvattenbildning genom att ytvatten infiltreras i avlagringarna. För detta nyttjande krävs att lämpliga grusområden finns kvar och de grusavlagringar som hittills inte ansetts vara intressanta för vattenförsörjningen kan mycket väl vara det i framtiden. Planering och förvaltning av en naturgrusförekomst är därför ett exempel på hur långsiktigt nyttjande av en förnyelsebar resurs - grundvatten som dricksvatten - ställs mot ett kortsiktigt nyttjande av en icke förnyelsebar resurs - naturgrus som byggnadsmaterial.”

”Det är i viss mån oklart vilka negativa effekter sökt grustäktsverksamhet skulle kunna medföra för en potentiell behandlingsanläggning för dricksvattenproduktion i området. Det har invänts att risken för påverkan är liten då berört område redan är påverkat av

grustäktsverksamhet, marken redan nu är genomsläpplig, verksamheten är tänkt att utföras på ett riskminimerande sätt samt att verksamheten endast berör en liten del av Östaddeltat. Samtidigt gäller emellertid att all täktverksamhet medför risker för föroreningspåverkan, att eventuella skadefall kan vara svåra att bemästra samt att planerad grustäkt berör en av de platser i Östaddeltat där det finns material som kan vara gynnsamt för dricksvattenproduktion.”

Förhållandena i Råda ås är sådana att med vägledning av de båda domarna avseende Gråbo och Östad är det uppenbart att grundvattnet i Råda ås skall ha företräde framför grustäktsintresset. Fortsatt grustäkt kommer att minska möjligheterna att utvinna större mängder grundvatten med god kvalitet. Alternativa grundvattentillgångar av motsvarande omfattning saknas i regionen.

Sammanfattningsvis är rättstillämpningen oklar beträffande avvägning mellan intressena för materialtäkt och vattenförsörjning med avseende på betydande grundvattentillgångar. Mot den beskrivna bakgrunden strider Mark- och miljödomstolens dom avseende fortsatt sand- och grustäkt i Råda ås mot de prejudicerande domarna avseende Gråbo och Östad. Mark- och miljööverdomstolen bör därför nu ändra domen och avslå det givna tillståndet.

Förutsättningarna för utvinning av grundvatten i Råda ås

De artesiska Råda källor nedanför nordostsluttningen av Råda ås utnyttjades för vattenförsörjningen i Lidköping redan i början av 1900-talet. Grundvattnet utvinns nu för att förbättra kvaliteten på dricksvattnet som i övrigt baseras på ytvattnet från Vänern. Grundvattenandelen utgör ca 10%.

Råda ås är den enda större grundvattentillgången i regionen och bedöms ha kapacitet att med konstgjord infiltration av ytvatten kunna producera betydligt större mängder grundvatten än idag och utnyttjas för regionalt bruk, i första hand för Vara, Grästorp och Essunga kommuner utöver Lidköping. Detta förutsätter emellertid att pågående täktverksamhet av sand och grus inte spolierar eller begränsar förutsättningarna för grundvattenutvinning.

Grundvatten, även från konstgjord infiltration, ger generellt bättre och säkrare dricksvattenkvalitet med mindre insatser för behandling än om ytvatten utnyttjas. De pågående klimatförändringarna riskerar att göra ytvatten ännu osäkrare för vattenförsörjning och ökar därmed behovet av att istället kunna utnyttja grundvatten, åtminstone som komplement och långsiktig reserv.

Mark- och miljödomstolens uppfattning innebär uppenbarligen acceptans för Rådasands åsikt att framtida grundvattenutvinning med infiltration av ytvatten begränsas till 20 l/s vid fortsatt täkt av sand och grus. Dessutom tillkommer uttaget av den naturliga grundvattenbildningen 10 l/s, totalt alltså 30 l/s. Det regionala behovet av dricksvatten i kommunerna Lidköping, Vara, Grästorp och Essunga kan uppskattas vara minst 200 l/s med hänsyn till det sammanlagda invånarantalet. Fortsatt täktverksamhet skulle sålunda bara kvarlämna möjlighet att ta ut en helt otillräcklig del av det regionala vattenbehovet i form av grundvatten, vilket är orimligt lite med hänsyn till att alternativa grundvattenförekomster av denna storlek saknas i regionen.

Totala kapaciteten för grundvattenutvinning i Råda ås tycks inte vara närmare utredd, men med optimalt utnyttjande med infiltration av ytvatten kan kapaciteten vara i nivå med det

totala regionala behovet. Detta förutsätter givetvis att grustäktsverksamheten avslutas snarast.

Rådasand hänvisar beträffande förutsättningarna för grundvattenutvinning till bedömningar av Lars Rosén och Per-Olof Johansson. Uppenbarligen har dessa haft i uppdrag att bedöma möjligt grundvattenuttag i kombination med fortsatt sand- och grustäkt. Under förutsättning av fortsatt täktverksamhet anser de att totalt 30 l/s kan utvinnas, varav 20 l/s infiltreras. Det verkar inte som om Rosén och Johansson har haft i uppdrag att värdera maximalt grundvattenuttag, om täktverksamheten upphör. Deras redovisning är sålunda inte relevant med avseende på största möjliga grundvattenutvinning, om tekten av sand och grus upphör.

Rosén och Johansson förutsätter enligt Rådasand att en omättad zon om minst 3 meter och ett avstånd mellan infiltrationsområden och uttagsbrunnar av minst 300-400 meter krävs för att erhålla en mycket god vattenkvalitet. Om motsvarande avståndskrav hade tillämpats i Gråbo skulle utvinningsmöjligheten där ha minskat så drastiskt att utnyttjandet för grundvattenutvinning med fog skulle kunnat ifrågasättas. Avståndet mellan infiltrationsområden och brunnar kan göras väsentligt kortare, eftersom huvuddelen av reningen av råvattnet sker i den omättade zonen. Möjligen är det detta överdrivna avståndskrav som ligger bakom Rosén och Johanssons ifrågasättande av den maximalt möjliga utvinningen av grundvatten i Råda ås.

Rosén och Johansson hävdar att Skaraborgs Naturskyddsförenings andrahandsyrkande om 2 års brytning med täktbotten 6 meter över högsta naturliga grundvattenyta saknar grund med avseende på avståndet till grundvattenytan. Rosén och Johansson redovisar emellertid själva denna grund, när de beskriver att större uttag i samband med infiltration kräver grundvattennivåer i eller över nuvarande täktbotten i delar av täktområdet. Yrkandet om 6 meter över högsta grundvattennivå grundades sålunda på att mesta möjliga sand- och grusmaterial måste lämnas kvar för att ge bästa möjliga omättade zon och därmed underlätta framtida storskalig infiltration och grundvattenutvinning.

Grundvattnets kvalitet

Rådasand hävdar att täktverksamheten hittills inte har påverkat kvaliteten i det grundvatten som utvinns ur Råda ås för vattenförsörjning. Generellt är emellertid industriell verksamhet i form av omfattande täkt och materialhantering riskmoment för vattenkvaliteten och vattenförsörjningen, framför allt som verksamheten bedrivs inom vattentäktens skyddsområde. Det kan ta lång tid innan förändringar börjar märkas. Risk finns dessutom för utsläpp till följd av misstag och olyckor. Täktverksamheten utgör sålunda ett konstant hot mot grundvattnets kvalitet och bör enligt försiktighetsprincipen inte tillåtas.

Mot bakgrund av den beskrivna risken hävdar Skaraborgs Naturskyddsförening att täktverksamheten strider mot EG-direktivet 2000/60/EG, det så kallade ramdirektivet för vatten. Direktivet innebär sammanfattningsvis att medlemsstaterna åläggs att se till att grundvattnets kvalitet inte försämras genom att genomföra de åtgärder som är nödvändiga för att förebygga eller begränsa att föroreningar kommer ut i grundvattnet. Skaraborgs Naturskyddsförening hävdar att avslutande av sand- och grustäkt i Råda ås är en sådan åtgärd som enligt direktivet krävs för att skydda grundvattnet.

Alternativ till sand från Råda

Rådasand hävdar att sanden är oersättlig, dvs att den skulle vara en unik förutsättning för vissa användningar. Företaget hänvisar till att SGU skulle bedöma att det saknas ersättningsmaterial för gjuteriändamål, bruk och spackel och stötdämpande underlag. Dessa uppfattningar är uppenbart orimliga. Angivna verksamheter pågår rimligen i stor omfattning såväl i Sverige som i andra länder utan utnyttjande av sand från Råda ås. Skaraborgs Naturskyddsförening hävdar att påståenden om sandens oersättlighet bör sättas i relation till följande grundläggande frågor:

- Hur är det möjligt att bedriva motsvarande gjuteriverksamhet på alla övriga platser i världen, där gjuteriverksamheten uppenbarligen bedrivs utan tillgång till sand från Råda?
- Blir det omöjligt att bedriva den angivna gjuteriverksamheten, när täkten avslutas, vilket ändå småningom måste ske, kanske redan inom kort, för att klimatpåverkan och andra miljöeffekter ökar behovet av grundvatten?
- Vad kommer att ske om 15 år, om tillstånd ges för denna tid och Råda Sand återkommer med begäran om fortsatt täkt på grundval av samma argumentation om sandens unika egenskaper?

Rimligen har de svenska gjuterier som använder sand från Råda anpassat sin verksamhet till denna sand, vilken endast kan betraktas som unik för just till denna sand specifikt anpassad verksamhet. Sandens riksintresse avser sålunda i praktiken inte själva sanden utan möjligen de processer som utgör utnyttjandet. Därför bör fortsatt täktverksamhet värderas utifrån områdets långsiktigt optimala utnyttjande för vattenförsörjning som alternativ till kortsiktig exploatering för gjuterier med flera verksamheter. Exploateringen förstör för all framtid möjligheten för optimalt utnyttjande av området för vattenförsörjning. Fortsatt täktverksamhet av sand i Råda är sålunda inte förenlig med långsiktigt hållbar hushållning med naturresurser.

Rådasand hänvisar i sin argumentation till en skrivelse från Volvo Powertrain Production 2013-09-04. I skrivelsen redovisar Volvo fortsatt behov av natursand under överskådlig tid, dock utan att ange att det måste vara fråga om sand från Råda ås. Bolaget använder sand från Baskarp och Råda. Av beskrivningen framgår att byte av sand uppenbarligen är fullt möjligt så länge sanden har konstant kvalitet. Vidare beskrivs arbete med syfte att återanvända sanden för att minska uttaget av natursand. Däremot finns ingen redovisning av att Volvo anser natursanden från Råda ås vara unik och oersättlig. I detta avseende bestyrker Volvo sålunda inte Rådasands påstående om sandens oersättlighet, trots att Rådasand hävdar detta.

Rådasands slutsats att upphört utnyttjande av sand- och grusmaterial från Råda ås skulle kräva etablerande av en ny täkt på någon annan plats saknar grund. Det motsägs exempelvis av Volvo, som redan idag utnyttjar sand från en befintlig täkt i Baskarp. För övrigt är det anmärkningsvärt att Rådasand påtalar möjligheten att utnyttja sand från någon annan täkt, vilket motsäger företagets hävdande att sanden från Råda ås är unik och oersättlig.

Det finns ytterligare två täkter som är riksintressen för specialsand till bland annat gjuterier. Dessa båda täkter, Brogården och Baskarp i Habo kommun, ligger relativt nära Råda i

Lidköping. Rådasand hävdar att de nämnda täkterna inte kan ersätta Råda. Avfärdandet framstår som obevisat.

Avvägning mellan intressena

Sand- och grustäkten i Råda ås förklarades år 1994 som riksintresse för materialförsörjning. Riksintresset avgränsades geografiskt 2009 i ett beslut av SGU. Det kan konstateras att riksintresset tillkom före den nuvarande miljölagstiftningens skärpta avvägning mellan grustäkt och grundvattenutvinning till förmån för grundvattnet.

I takt med ökande klimatförändringar och den globala oförmågan att minska temperaturökningen kommer behovet av klimatsäkra dricksvattentillgångar att öka, vilket framhållits av Havs- och vattenmyndigheten. Ytvatten blir då osäkrare som råvattentäkter i förhållande till grundvatten, vilket gör att framför allt alla större grundvattentillgångar bör skyddas mot ingrepp som är möjliga att undvika. Dessa förhållanden var i huvudsak inte kända och knappast alls beaktade 1994, när riksintresset för materialförsörjning bestämdes.

Förberedelser har pågått länge för att förklara större grundvattentillgångar som riksintressen för vattenförsörjning. Eftersom detta ännu inte har genomförts har grundvattenintresset generellt missgynnats, när detta ställs i relation till något annat redan existerande riksintresse.

Skaraborgs Naturskyddsförening anser att Råda ås uppfyller Havs- och vattenmyndighetens kriterier för anläggning av riksintresse för vattenförsörjning. Områden som är av riksintresse för anläggningar för vattenförsörjning ska enligt 3kap, 8§ miljöbalken skyddas mot åtgärder som påtagligt kan försvåra tillkomsten eller nyttjandet av anläggningarna. Havs- och vattenmyndigheten beskriver i ”Remiss rörande kommande arbete inför utpekande av riksintressen för anläggningar för vattenförsörjning” (2012-01-31) bakgrunden på följande sätt.

”Dricksvatten av god kvalitet är en livsnödvändighet för landets innevånare och en grundförutsättning för ett väl fungerande samhälle. Landets befolknings- och samhällsutveckling samt förestående klimatförändringar medför en ökande belastning och påkallar därmed också ett ökande behov av att inrätta adekvata skyddsformer för att säkra den nationella dricksvattenförsörjningen.”

Enligt Havs- och vattenmyndigheten bör följande kriterier gälla för riksintressen för vattenförsörjning:

- Nyttjas/kan nyttjas av många människor
- Realistiska alternativ saknas
- Stor kapacitet
- God kvalitet
- Behövs som reserv eller för framtida användning
- Övrigt

Riksintressanta områden för anläggningar bör finnas i anslutning till en tillgång som nyttjas eller i framtiden kan nyttjas av många människor. För att bedömas som riksintressant borde anläggningen enligt Havs- och vattenmyndigheten försörja/komma att försörja åtminstone 50 000 – 75 000 personer. Eftersom det sammanlagda invånarantalet i kommunerna

Lidköping, Vara, Grästorp och Essunga är ca 65 000, uppfylls Havs- och vattenmyndighetens föreslagna storlekskrav.

Skaraborgs Naturskyddsförening hävdar att grundvattentillgången i Råda ås har sådan storlek och betydelse att den bör komma att klassas som riksintresse för vattenförsörjning för regionen kring Lidköping. Alternativa grundvattentillgångar av motsvarande storlek saknas i regionen. Riksintresset för sand- och grustäkt i Råda ås bör därför inte automatiskt ges företräde framför grundvattenintresset. Grustäktsverksamheten bör istället avslutas snarast för att förhindra ytterligare skada på grundvattenintresset, vilket i motsats till materialexploateringen innebär ett långsiktigt hållbart utnyttjande av sand- och grusmaterialet i Råda ås.

En stor opinion motsätter sig fortsatt sand- och grustäkt i Råda

Skaraborgs Naturskyddsförening tar bestämt avstånd från Rådasands uppfattning att täktverksamheten, bara för att den har pågått i 100 år, skulle utgöra en acceptabel del av dagens boendemiljö i området. Det är stor skillnad mellan dagens storskaliga ingrepp och den med all sannolikhet mycket begränsade täktverksamheten under lång tid efter år 1913. Framför allt under de senaste ca 10 åren har täkten arealmässigt utvidgats påtagligt, inte minst genom bortschaktandet av den så kallade bryggan, så att täktens inverkan på landskap och boendemiljö har förvärrats påtagligt.

Den betydande opinionen i Lidköping mot fortsatt sand- och grustäkt i Råda utgör i sig ett skäl för Mark- och miljööverdomstolen att pröva frågan.

Upplysning

Skaraborgs Naturskyddsförenings talerätt i målet har tidigare avgjorts liksom Olov Holmstrands behörighet att företräda Skaraborgs Naturskyddsförening.

För Skaraborgs Naturskyddsförening

Olov Holmstrand, ombud
Torphagebacken 11
443 38 LERUM
tel 0302-105 87
olle.holmstrand@swipnet.se